

Gatukonst – på plats i staden

Cecilia Andersson

cecilia.andersson@konstfack.se

Forskarskolan Estetiska Lärprocesser

Konstfack/BI

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Klistermärke av KP. Foto: Cecilia Andersson 2003.

Inledning

Jag redogör i denna artikel för gatukonst, detta visuella fenomen (vilket innefattar tags¹, graffiti, målningar, klistermärken, affischer och objekt) som en form av kommunikation, där bild och text skapar och omskapar mening i relation till den omgivande urbana miljö där den verkar; uttryck som står utanför den formella konsten och högkulturen, uttryck som ifrågasätter strukturer genom symboliskt motstånd. Framförallt går jag mer specifikt in på var, vilka platser i staden olika former av gatukonst uppstår och på vilka sätt de kommunicerar på olika platser. Därmed tar jag också upp de problem gatukonsten skapar, samt den problematik den synliggör, i det offentliga rummet. Jag börjar emellertid med att redogöra för det offentliga rummets olika definitioner, och utgår från det fysiska rummet, stadsrummet. Jag beskriver också det offentliga rummet som en, till sitt ursprung, demokratisk idé.

Ett offentligt rum

Offentlighetens rum, och således även det fysiska rummet, i form av stadsrum, gator, torg, byggnader och parker ska vara tillgängliga för allmänheten, dessa rum är mötesplatser, genomgångsleder, transportsträckor, rekreationsplatser, kommunikationsrum och scener för det sociala. Jag kommer här främst att koncentrera mig på det offentliga rummet representerat av staden. Studien av gatukonst är utförd i Stockholm, framförallt i dess centrala delar. Denna urbana miljö är inte bara kulissen eller bakgrunden för de estetiska produktioner jag följt, utan snarare förutsättningen och själva grunden för denna utövning.

En av mina informanter beskrev det offentliga rummet som ett hem, där man bor:

1 Jag har efter noga övervägande beslutat mig för att behålla de flesta engelska uttrycken utan att översätta eller försvenska. Överlag använder jag mestadels engelska termer i avhandlingen om det inte av olika skäl; läsbarhet eller begriplighet, passar bättre med en översättning eller försvenskning. Skälet till detta är att jag vill använda samma terminologi som mina informanter.

(...) man kan se på det som sitt hem, sin lägenhet, eller där man bor... och så kan man även se det offentliga, där vi också bor... det är ju inte så att det bara är vissa människor som är i det offentliga rummet, utan det är ju alla vi(...) (I/040520/DPK/CA)

Stadsmiljörådet utgår i Agenda för staden (2003) från sex principer, där den fjärde just beskriver gatan, torget och parken som stadens vardagsrum.

Hur utformas då detta gemensamma rum? Är detta ett rum som formas av dem som befolkar det? Vilka är premisserna för deltagande i detta rum? Är det offentliga rummet öppet och tillgängligt för oss alla? Dessa frågor diskuterar jag genom att i huvudsak koncentrera mig på två aspekter: det offentliga rummet som en **demokratisk idé**, en plats för yttrandefrihet och medborgarrättigheter (som idésystem), och det offentliga rummet som en **planerad, estetiskt utformad plats** (som konkret fysiskt rum). Dessa aspekter rymmer förutfattade meningar och romantiserade antaganden men även en historisk/politisk regelmässig syn på detta gemensamma rum. Dock finns det ett arv, en tradition och en fostransaspekt, där den så kallade friheten och öppenheten fått ge efter för kommersiella, politiska och till stor del konserverande krafter.

Offentligheten är ett rum eller en plats som är placerad i förhållande till andra rum

skriver professor i medievetenskap Jostein Gripsrud (2002:284) och menar att dess roll är att vara en plats där medborgarnas åsikter kommer till tals (främst genom pressen). Han redogör för hur den demokratiska offentligheten hade en idé om den *myndiga människan* som villkor, och hur detta ledde fram (i rakt nedstigande led från 1700talets upplysningstid) till en bred folkupplysningstanke. I detta upplysningsprojekt fanns en klar koppling till idéerna om offentligheten. Man skulle alltså genom folkbildning; utbildning och bildning göra människor till myndiga medborgare som skulle kunna delta i den offentliga diskussion och de frågor som angick allmänheten. Massmedia har i detta projekt en viktig del, som forum för det offentliga samtalet. Gripsrud menar att den offentliga debatten i våra dagar blivit till scenisk underhållning, och där offentligheten inte längre är ett rum där åsikter bildas, utan har snarare blivit ett rum där åsikter visas upp. Offentligheten har blivit en representativ offentlighet. (2002:297)

Det är fortfarande så att de *normativa idéerna* inom den klassiska offentligheten lever kvar som ett slags ideell måttstock för hur offentligheten och medierna ska fungera i en demokrati. Hit hör honnörsord som yttrandefrihet, informationsfrihet och liknande. Samma sak gäller de grundläggande föreställningarna om att en demokrati vilar på myndiga, välinformerade och aktivt deltagande samhällsmedborgare (2002: 289).

Gripsrud utgår till viss del från filosofen och sociologen Jürgen Habermas Borgerlig offentlighet i sitt resonemang, men menar att det föreligger viss osäkerhet i tolkningen; ska texten läsas som kommen ur en historisk verklighet eller som en uppsättning idéer som aldrig förverkligats? Det finns även, framförallt kvinnliga, kritiker som menar att Habermas teorier kring offentligheten är alltför förenklade. Bland annat skriver Yvonne Svanström (2000:14) som ett tillskott till Habermas resonemang om offentligheten och dess utveckling i det borgerliga samhället under 1800talet, om hur kvinnorna var närvarande men ej delaktiga i det offentliga rummet. Det vill säga det fanns kvinnor representerade även under denna tid, men de kunde inte delta i det offentliga samtalet, de var endast synliga som prostituerade eller servitriser på utskänkningsställen och kaféer.

Emellertid, Jürgen Habermas (1962/2003) redogör (historiskt och sociologiskt) för hur den tidiga borgerligheten lägger grunden för åtskiljandet av det "privata" och det "offentliga", där offentligheten blir en kritisk granskare av staten, men också hur detta förändras över tid. För att göra denna resa kort; ett förstatligande sker av samhället och ett församhälleligande sker av staten, och Habermas beskriver dessutom en polarisering av social och intimsfär. Haber-

mas ser samhället och individerna som ”kommunikativt handlande”, där människans förmåga till kommunikation och handlande avgörs av vår uppfattning om hur samhället ser ut. Han menar vidare att ”offentlighetens strukturomvandling” speglas i det offentliga rummet det vill säga även i dess arkitektoniska utformning.²

Ett fysiskt rum

Sören Olsson, som länge forskat på samhällsplanering och sambandet mellan fysisk miljö och socialt liv skriver om det offentliga stadslivets förändringar(1998).

Olssons analys utgår från det senmoderna samhället. Han beskriver det offentliga stadslivet som levs på gator och torg och undersöker var det finns och hur det förvandlats och utvecklats över tid.

... det är stadens offentliga rumslighet och dess rumsliga offentlighet som skapar känslan av att vi befinner oss i en stad (1998:4).

Olsson menar att gatans husfasader blir rummets visuella avgränsning och hur tydliga dessa avgränsningar är har även att göra med sociala konstruktioner och rörelsemönster.

Ordet offentlighet kommer från tyskan, och har två betydelser. Allmän, det vill säga något som tillhör alla, något gemensamt för alla som därmed inte kan monopoliseras av någon enskild via äganderättens privilegier. Öppen, eller tillgänglig

(...) man får inte utesluta andra människor från att vistas i offentliga rum eller på offentliga platser, man får inte kräva prestation av något slag. (Olsson, 1998:5)

Offentlighet utgör ena delen i ett begreppspar; offentligt-privat och Olsson delar in detta begreppspar i fyra kategorier: offentligt, halvoffentligt, halvprivat och privat. Det halvoffentliga rummet skulle vara som något som alla har tillgång till men som har restriktioner; man måste betala för sig (på kafeer, restauranger, biografier, museer, tunnelbanan). Halvoffentliga rum som gallerior och varuhus kan enskilda ägare kontrollera och utesluta människor från när det passerar.³ Halvprivata rum beskrivs som rum vars tillgänglighet är mer begränsad, avsedda för en grupp människor och besökare. Det kan röra sig om gårdar eller trapphus. Det är just rörelsen, passerandet (som innebär en variation av sociala miljöer) mellan dessa olika kategorier som kännetecknar en stad menar Olsson.

Olsson skriver också om farligheten i svenska offentliga miljöer (droger, våld, prostitution o.s.v.) och menar :

Den upplevda och reella farligheten på gator och torg är uppenbart ett hot mot offentligheten - men privatisering och hård kontroll är också hot eftersom offentligheten baseras på frihet och tillgänglighet. (1998:105)

Här vill jag addera att farligheten kan upplevas olika av olika människor beroende på kön, etnicitet och ålder.

2 Hur ideologier format estetiken/arkitekturen under olika epoker går jag inte in på i denna artikel däremot finns det med i min kommande avhandling.

3 Aktuell forskning som är relevant i sammanhanget är Populära Passager, ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt som undersökt medier, konsumtion och kultur med utgångspunkt i Solna Centrum vars förändring från en plats för handel, kultur och möten till ett stängt, privatägt rum är ett tydligt exempel på ett halvoffentligt rum och vilka egenskaper och kriterier ett sådant rum har. Se bl.a. Becker, Bjurström, Fornäs, Ganetz (2001) Passager Medier och kultur i ett köpcentrum och Becker, Bjurström, Fornäs, Ganetz (2002) Medier och människor i konsumtionsrummet.

Det jag slutligen vill lyfta fram hos Olsson är att han poängterar att offentliga miljöer och offentligt liv är viktiga i samhället och pekar på fyra skäl till varför vi bör ha ett rikt offentligt liv (1998:106 ff):

1. att se och bli sedd. Visa upp oss, prova på olika identiteter där vi inte är fastlåsta i speciella sätt att vara eller hur vi blir uppfattade i våra vanliga miljöer.
2. tolerans. Att tolerera de många olika grupper i samhället; unga gamla, olika etniska och kulturella grupper. Vi lär oss om olikheter och likheter. Tolerans är en dominerande men oskriven regel i det offentliga livet.
3. det offentliga livets betydelse för känslan av att man ingår i ett samhälle, en struktur som hänger ihop och som man är en del av.
4. offentliga platser och miljöer har historiskt spelat stor roll för demokratin, och har fortfarande åtminstone liknande potential.

En demokratisk idé

Då öppna platser i staden så som torg och gator är metaforer och visuella uttryck för demokrati ska jag nu kort gå in på själva demokratibegreppet. Demokrati som begrepp, eller idé är inte så entydigt enkelt som man kan tro. De flesta av oss bär på en tanke om demokratin som "det goda" och det enda självklara. Begreppet är ytterst mångtydigt, trots att det oftast framställs som det slutgiltiga målet.

Sven-Eric Liedman (2001:341) hänvisar till statsvetaren David Held som bland annat beskriver två modeller för demokratin; den beskyddande och den utvecklande demokratin. Den beskyddande demokratin värnar de mänskliga rättigheterna där man även vill inkludera egendomsrätten, och där det finns bestämda gränser för vilka beslut som kan fattas. Den utvecklande demokratin vill att medborgarna ska utvecklas mot större kompetens och medvetenhet, och där demokratins möjligheter beror på medborgarnas aktiva deltagande.

Genom demokratiska processer ska medborgarna känna sig delaktiga i beslut rörande det gemensamma samhället och även få insyn i och ta del av förslag på exempelvis utformningen av en stad. I stort fungerar denna modell, men måhända blir det något skevt när till exempel en ny park eller ett nytt bostadsområde skall uppföras och många upplever sig stå utanför den demokratiska processen. Invandrare, barn och ungdomar hör till denna kategori. Stadsmiljörådet uppmärksammar detta i *Agenda för staden* (2003:7)

Men det behövs också att den formella beslutsprocessen blir tydlig, så att svaga grupper förstår vilka möjligheter de har att påverka.

Catharina Gabrielsson som medverkar i antologin *Barn i stan?* Om barns tillgång till stadsbygden (Gabrielsson, 2001) anmärker på hur omdaningar av staden går till och menar att beslut fattas utanför den demokratiska processen. Gabrielsson kritiserar i sin essä Stockholms platser – inte för barn i alla fall förfaringssättet av de pågående förändringarna av Stockholms innerstad. Enligt Gabrielsson är

det är ingen 'transparent' demokrati vi lever i, utan en oerhört grumlig (2003:179)

och hon frågar sig vidare om

...det gjorts undersökningar om medborgarnas behov och/ eller om konkreta funktionsanalyser någonsin föregår åtgärdsbesluten på en nivå där det faktiskt slår igenom i gestaltningen (2003:180).

Ovanstående beskrivning pekar inte på en utvecklande demokrati. Snarare påminner det om hur man som förälder ofta tänker och agerar gentemot sina barn; ”jag tar hand om det, då går det fortare och jag vet att det blir korrekt gjort”.

Gabrielsson redogör för olika platser ”upprustning” och förvandling, där hon starkt kritiserar försummelsen att utveckla stadsrummets estetik och menar att

en kompetent arkitektonisk gestaltning sker inte på bekostnad av funktioner, utan förenar behov och förutsättningar till en bärande estetisk idé. (2003:183)

Arkitekt Åsa Drougge som medverkade i ett öppet samtal på Färgfabriken (2004:09) menade att privata intressen är styrande vid omdaningar av exempelvis torg. Det skapas permanenta lösningar som ger belamrade platser, med konkreta byggnader som tar stor plats på ett torg. Drougge menade vidare att det finns en tendens att alla torg stöps i samma form, där det inte längre finns utrymme för fria möten, där platsen inte längre är öppen för olika karaktärer utan är förutbestämd och där allt handlar om konsumtion.

Stadsmiljörådet har slagit fast att allemansrätten även gäller i staden. Allemansrätten ger oss tillåtelse att vistas överallt i naturen, även på enskild mark, så länge vi inte stör andra eller förstör andras egendom. Stadsmiljörådet (2003:13) menar vidare att

Den öppna staden ska eftersträvas. Offentliga platser och byggnader ska vara tillgängliga för alla oberoende av ålder, inkomst, kön och bakgrund.

Stadens vardagsrum är enligt stadsmiljörådet parker, torg och gator där vi alla vistas för att delta i kulturevenemang, manifestationer, torghandel, eller bara upplever staden genom rörelsen via dess gatunät.

Nu är det dags att satsa på ett stadsbyggande som åter integrerar det offentliga rummets tre uppgifter: möten, marknad och rörelse” skriver stadsmiljörådet i agendan och fortsätter: ”Den offentliga miljön ska inbjudas alla åldrar att delta i stadslivet (2003:12)

Jag vill trots romantiseringsrisken understryka att stadsrummet är en arena för konstnärliga uttryck, det offentliga rummet en plats för vår yttrandefrihet.

David Crouch (1998:160) som medverkar i *Images of the street* uttrycker sig kring gatan så här:

(...) the streets are themselves sites of cultural practises, and a part of our knowledge of the city because they link sites of activity, of cultural practice, make escape possible and are a step to somewhere else, someone else. They connect all sorts of sites of everyday cultural life, both spectacular and humble. People meet in the street, and they can avoid engagement in the street.

Dock är det offentliga rummet som sagt även en plats för vår tids högsta; kommersialismen. Naomi Klein (2002:349) skriver i *No Logo*:

En av vår tids ironier är att nu då gatan blivit den mest åtråvärda varan i reklamkulturen befinner sig själva gatukulturen i ett belägringstillstånd. I New York, Vancouver, London och andra storstäder slår polisen till mot graffiti, affischuppsättning, tiggeri, trottoarkonst, kringdrivande fönsterputsningar, gemensamma odlingar i bostadsområden och gatuförsäljare. Med andra ord håller nästan allt som verkligen sker på gatunivå i stadens liv snabbt på att förvandlas till brottslig verksamhet.

På liknande vis menar Catharina Gabrielsson att kommersialiseringen ger en förlust av det offentliga rummet och en utarmning av dess potential (2001:179).

Vi har alla tillgång till det offentliga rummet, till staden och gatorna, men villkoren är inte jämlika. Och de förändringar som sker utformas ofta utan medborgarnas insyn, delaktighet och påverkan. En reaktion, eller ett möjligt motstånd mot denna utestängning är de visuella uttryck i form av gatukonst som växer fram i staden; på gator, husväggar och fasader.

Platser för gatukonst

Förändringar och omvandlingar av stadsrummet är en pågående process. En process som dels är organisk, dels strategisk där privatiseringen blir ett hot mot öppna och tillgängliga rum och ytor avsedda för allmänheten. Som en utmanare eller ett alternativ verkar gatukonsten, en en-vis estetisk produktion vars olika uttryck dyker upp på olika platser i stadsrummet. Gatukonstutövare använder staden och dess olika platser på ett annat sätt än gemene man. De utmanar det offentliga rummets struktur genom sin kreativa praktik där verken samspelar med eller skapar spänningar mot arkitekturen och den omgivande miljön. Gatukonstutövaren tänjer på och skapar ett nytt användningsområde för det urbana offentliga rummet och dess arkitektoniska utformning. Platser som kan tyckas meningslösa vad gäller estetik, arkitektur och nytta kan i en gatukonstutövers ögon bli till en plats full av möjligheter.

Enligt Mats Lieberg (1992) pågår det en generationskamp om kontrollen av det offentliga rummet, där ungdomar ses som störande element och uppfattas som ett hot mot ordningen. Det är just unga människor som oftast utmanar det offentliga rummets struktur, och hittar nya användningsområden på olika platser i staden.

När ungdomar tar staden och den offentliga miljön i besittning sker det ofta på ett iögonfallande och ljudligt sätt och orsakar inte sällan oro, rädsla och krav på åtgärder (1992:11).

Då gatukonstutövare tar stadens rum och platser i besittning genom att märka dem med taggar, målningar, fågelholkar eller andra estetiska produktioner är de kanske inte ljudliga eller iögonfallande, deras praktik sker oftast i det fördolda (dock kan verken vara iögonfallande) inte desto mindre uppfattar man dem som hot och reaktionerna blir upprörda.

I staden finns något som Iain Borden (2001) som skrivit om skateboardkultur, kallar "zero degree architecture", det vill säga nollgradig arkitektur/ nollgradiga platser eller med ett annat ord: impediment. En informant kommenterade sådana platser:

Stan består av områden (...) som är högfrekventerade av folk, här uppe är ju ett, Sergelarkaden, Drottninggatan, Hötorget, Sveavägen och så där, men sen mellan de här områdena finns hela tiden nåt slags glapp liksom, bakvatten som inte används. (I/0401/T/CA)

Det är helt enkelt överblivna ytor, mer eller mindre bortglömda eller förträngda; gathörn, gångtunnlar, prång, ödsliga torg, brofästen och liknande.

Stadens nollgradiga platser är platser som kan ha icke-definierbar mening; arkitektoniskt, estetiskt och funktionellt. Det är bland annat på dessa platser gatukonstutövaren finner ny mening, nya betydelser att överlappa platsens innebörd med. Platsens syfte fylls med nytt innehåll. Ett nytt bruk av platsen uppstår, och det som nyss var tomt och tämligen obrukbart har omskapats genom kreativa handlingar. Detta omskapande av en nollgradig plats kan ses som ett motstånd mot stadens estetiska design, och den arkitektoniska formen och funktionen. Dock är detta omskapande, detta meningsskapande inte alltid ett medvetet motstånd, utan kanske snarare en innovativ och kanske initialt en impulsiv handling utförd för att tillfredsställa ett behov – således utgör handlingen ett symboliskt motstånd. Genom detta symboliska motstånd ifrågasätter man stadens rum, och dess funktioner. Det är emellertid inte bara funktionerna, *hur* och *om* man använder sig av dessa platser ifrågasätts utan även *när*, vilken tid på dygnet man nyttjar dem. Gatukonstutövare tar av givna skäl dessa platser i anspråk mestadels

på natten (framförallt graffitimålare som målar på tåg, i tunnlar och depåer), fastän en av mina informanter (KP) som pryder trafikskyltar, bergväggar och just nollgradiga platser med fågelholkar vid flera tillfällen varit ute mitt på dagen.

C: Men där du, de här fågelholkarna, det måste ju vara ett projekt som märks tycker man, alltså när du gör det, sätter upp...

KP: Ja, ja jag har varit ute klockan tre på dan

C: Jaha! Och satt upp? Folk säger inget då?

KP: Nej, det var en kille som: vad fint! Och så gick han. (I/0405/KP/CA)

*Fågelholk på trafikskylt av "KP".
Foto: Cecilia Andersson, augusti 2004.*

De flesta utövare verkar dock på natten, eller väljer undanskymda platser för sin utövning. Vid ett intervjutillfälle med några informanter tog jag upp detta med nollgradiga platser och hur man använder dem.

A: ... grejen är, man är tvungen. De här undanskymda platserna, de finns ju, och de kan inte vara på de öppna ställena för man skulle inte kunna göra samma sak mitt ute bland folk, det är otroligt svåra arbetsförhållanden, så de är roliga också att göra saker på och de finns överallt just för att man inte får måla lagligt, det finns inga lagliga väggar, det blir naturligt då kanske att man gör saker på de undanskymda platserna. (I/0405/DPK/CA)

Schablonteknik och taggar på impediment. Sept. 2004

Foto: Cecilia Andersson.

Förutom på nämnda impediment, eller nollgradiga platser, utövas gatukonst även på gator som är livligt frekventerade, välkända gator i innerstaden samt utefter tunnelbanespåren. Det vill säga; gatukonst finns på de flesta platser i staden, dock skiljer de sig uttrycksmässigt åt. Snabba uttryck som klistermärken, affischer och tags återfinns ofta på de ställen där det är liv och rörelse, där många människor passerar. Utövarna kan helt enkelt inte arbeta mer utförligt än så, det måste gå snabbt, vara enkelt genomförbart. Utefter spåren finns målningar, lite större och mer genomarbetade. Här är utövarna mestadels ute nattetid och målar, det måste fortfarande gå fort men de kan ibland arbeta mer ostört än "mitt på gatan". Och på en undanskyddad, i vanliga fall obrukbar plats, ses de mest genomarbetade verken. (I ett kapitel i avhandlingen beskriver jag dessutom ett par evenemang där gatukonstutövare, framförallt graffitimålare har uppfört lagliga verk och naturligtvis är dessa de mest genomarbetade just på grund av att utövarna helt öppet kunnat arbeta i fred).

Ovanstående platser och dess givna del av gatukonst ska jag nu försöka exemplifiera genom text och bild via en mindre upptäcktsfärd i Stockholm. Jag gör en resa med tunnelbanan på "gröna linjen" från söder till norr och gör "strandhugg" på vissa platser.

Upptäcktsfärd

På denna resa kommer jag att uppmärksamma tre signifikativa platser för gatukonstutövande; en högfrekventerad gata i innerstaden, ett impediment (även detta i innerstaden, dock mer eller mindre dolt för allmänheten) samt väggar och murar efter tunnelbanespåren.

Jag börjar min färd vid Slussens t-banestation och uppgång Götgatsbacken. Redan på perongen ser jag de första tecknen på gatukonst, dessa går under beteckningen tags.

*Tags på perronger Slussens t-banestation.
Foto: Cecilia Andersson 2005.*

Här har utövaren/utövarna arbetat snabbt men målmedvetet. En tuschpenna med bred spets är det verktyg som använts flitigast, även om jag noterar tags som är spraymålade. Tags återfinns på den ca 30 cm breda vitmålade (eller rättare sagt grådaskiga) kant som går utmed perrongen mot själva spåret, samt på de ljusa väggytorna, och de det skulpturala "galler" som skiljer perrongerna åt.

*Tags på Slussens t-banestation.
Foto: Cecilia Andersson 2005.*

Färgerna går mestadels i den blå skalan, dock är det svart som dominerar. Utförandet varierar, men en tag har generellt en svepande, driven form där det blir tydligt att den är framställd snabbt. Detta är vad som i folkmun kallas klotter. Jag gör dock en medveten distinktion mellan benämningarna klotter och graffiti. Klotter är en slarvig benämning (även om det översätter den ursprungliga betydelsen av ordet graffiti direkt) som klumpar ihop de visuella uttryck som skapas i stadsrummet till ett homogent kluster av skadegörelse, åverkan och förfulning. Jag menar att tags och graffitimålningar är bilder som med väl inövad hantverksteknik målas upp med olika medium (företrädesvis sprayfärg och tuschpennor) på väggar, trottoarer, tåg och perronger, medan klotter är något som spänner från telefonblocket hemma till skolbänkslock och offentliga toaletter där små figurer, meddelanden, ordspråk, kärleksmeddelanden och obsceniteter i bild och/eller text (vi vet ju alla vilken kroppsdel som förekommer flitigast i dessa sammanhang) samsas. Det vill säga: klotter är ofta något vi gör medan vi gör något an-

nat, med eller utan estetisk medvetenhet i utförandet, eller något som görs för att väcka uppmärksamhet, skapa provokation eller avleda uttråkning, medan tags och graffiti utförs utifrån en medveten position, har ett tydligt innehåll, en uttalad form och en klar estetisk prägel. Därmed inte sagt att även dessa former också kan bygga på ovan nämnda orsaker, i vissa fall. Men de innebär övning, noggrannhet och hantverksskicklighet.

Mitt resonemang krockar med Brottsförebyggande rådets definition av klotter respektive graffiti där BRÅ i idéskrift nr 15 "Klotterförebyggande åtgärder – En idéskrift om att tänka parallellt" lutar sig mot den kod (nr 1207) som klotter sedan 1996 har i polisens rapportering av brott, samt den departementspromemoria där regeringen definierar klotter som

"bild eller ristning som olovligen anbringats på en plats eller föremål". (2001:43).

Under rubriken "definition av begreppen klotter och graffiti" står att läsa:

Klotter är alltså det olagliga uttrycket (skadegörelsebrottslighet) och graffitin är det lagliga uttrycket (2005:1, s. 8).

Med andra ord; graffiti blir graffiti bara om det är lagligt utfört, annars är det klotter, det vill säga skadegörelse, i myndighetssammanhang. Då jag antar ett annat perspektiv - jag studerar gatukonst som kreativ handling och estetisk produktion och synliggör detta samtida fenomen som bland annat signalerar ett motstånd i det offentliga rummet - har jag svårt att ansluta mig till denna definition vilken bara tjänar till att sortera den kriminella handlingen/verket från den lagliga och därför inte säger något om verken i sig, de olika uttrycksformerna eller vad de kommunicerar. Dock bortser jag inte från det faktum att gatukonst är ett kriminaliserat fenomen, tvärtom är det en av utgångspunkterna för diskussionen jag för i min avhandling.

Vid rulltrappan upp finns ytterligare tecken på kreativa praktiker, nu även i form av klistermärken. Dessa klistermärken varierar i storlek och utförande; en del är bara vita etiketter där någon skrivit sin tag, andra kan vara tryckta, med någon form av budskap. Här blandas även gatukonst med reklam.

*Klistermärken. (denna bild är dock tagen på Götgatan, precis utanför tunnelbaneuppgången)
Foto: Cecilia Andersson 2003.*

Jag viker av till vänster när jag kommit upp till gatunivå och börjar gå upp mot krönet av Götgatan. På elskåp, lyktstolpar, trottoaren och husväggar samsas eller slåss nu en mängd verk om utrymmet. Ibland är klistermärken lagda i lager ovanpå varandra, ibland är en affisch uppsatt för att åtminstone tillsynes harmonisera med några övriga uttryck.

Foto: Cecilia Andersson 2003.

Jag fortsätter ner mot Medborgarplatsen och floran av gatukonst ökar och utvidgar sig. Nya uttryck uppenbarar sig; handmålade små bilder och utskrivna, utklippta bokstäver hopfogade till meddelanden trängs på de utrymmen som står till buds.

Foto: Cecilia Andersson 2003.

Att verkligen kunna urskilja gatukonsten från den övriga visuella röran i brusande stadsmiljö kräver nog ett "tränat" eller medvetet sökande öga. En mängd visuella uttryck konkurrerar om vår uppmärksamhet och det kan upplevas som tröttande, därför "stänger" nog många av mottagligheten och nollställer sig för att endast ta sig från plats A till plats B. De som faktiskt reagerar, reagerar oftast negativt; de upplever gatukonst som något skräpigt och (åtminstone vad gäller tags och graffiti) fult, kanske till och med hotfullt. Dock finns det vissa inslag i stadsmiljön som sticker ut på ett sätt som verkar göra folk glada, och nyfikna. Fågelholkarna som började synas på olika platser i Stockholm under våren/sommaren 2004 är ett exempel på detta.

Jag tar så tunnelbanan från Medborgarplatsen till S:t Eriksplan och påbörjar en ny promenad som så småningom leder mig ner till en av stadens gömda eller glömda platser som nu fått ny mening av gatukonstutövare. För att komma dit passerar jag via en portal och några trappor med många och varierande uttryck som på sätt och vis markerar en vägledning till den speciella plats jag strax ska besöka.

Blandade verk. Foto: Cecilia Andersson 2004.

Platsen, som i sig kan te sig lite skrämmande med sina dåligt upplysta prång, sin doft av urin och smuts och oväsendet från tåg och biltrafik, är ett veritabelt galleri där allsköns estetiska uttryck samlas.

"Galleri". Foto: Cecilia Andersson 2003.

Alla bilder, objekt, målningar och tags bildar här en sorts enhet, ett collage där uttrycken har en fristående såväl som gemensam mening. Här kan man vandra runt (så länge man står ut med odören och oväsendet) och se hur utövarna konkurrerar med varandra, men även hur de tar hänsyn till varandras verk.

"Collage" Foto: Cecilia Andersson 2004.

Efter detta 'galleribesök' återvänder jag till tunnelbanan och åker ut mot Brommaplan. Under denna färd som mestadels går ovan jord ser jag ännu en bildvisning. Denna gång är graffiti-målningar de mest framträdande. De är relativt stora och ofta genomarbetade och färggranna. Här har utövarna mest arbetat mot ojämna underlag direkt på bergväggen och bilden utgörs av bokstäver och ibland en eller annan figur (character). Målningen, eller bokstäverna bildar ofta ett namn, antingen den egna signaturen eller crewnamnet. Formen på bokstäverna varierar inom ett register från att vara strikt stiliserade eller spretiga och vildvuxna till bubbliga och svällande runda, dock kan ett regelverk skönjas; det handlar om uttryck av olika stilar. Dessa stilar går under olika namn, exempelvis Wildstyle, Oldschool och så vidare.⁴

Graffiti sett under färd. Foto: Cecilia Andersson 2005.

Denna 'upptäcksfärd' i staden har visat tre av de platser för gatukonst som är mest framträdande (förutom tunnelbane- och pendeltågen med taggar och graffiti vilka utgör en egen kategori dock är de inte lika synliga längre i och med hårdare lagar⁵). Denna resa visar även gene-

4 Jag går inte närmare in på detta, för den intresserade finns en flora av litteratur. Se bl.a. Jacobson, S. (1996). Den spraymålade bilden. Graffitimåleriet som bildform, konströrelse och läroprocess. Lund: Aerosol Art Archives.

5 Lagen som trädde i kraft januari 04 innebar att försök till skadegörelse kriminaliserades. Den maximala strafflängden för skadegörelse ökades dessutom till fängelse i ett år. en ändring i polislagen ger polisen rätt att kroppsvisitera misstänkta klottrare i förebyggande syfte.(BRÅ: 2005 nr 15).

rellt vad som syns var i staden, vilka uttryck som är mer framträdande på vissa platser. Jag har försökt beskriva verken, var de är gjorda, och varför de ser ut som de gör. Platsen bestämmer mediet och utförandet till stor del, då en folkbemängd gata begränsar form, storlek, verktyg som används i handlingen. Det får inte ta lång tid eller vara för krångligt, därav den stora mängden klistermärken som oftast är relativt små, lätta att ha med sig, och enkla att klistra upp. Dessutom är brottsrubriceringen olaga affischering/åverkan och böterna inte lika kännbara som vid skadegörelse.⁶

På omvänt sätt ökar en folktom, eller mindre frekventerad plats möjligheterna att utvidga handlingen tids- och formmässigt och där ett långsammare medium som exempelvis måleri kan användas (om än med effektiva sprayfärger).

Platser - skapande relationer

Platsen som sådan kan i sig locka till olika utföranden. En del utövare jag talat med vill aktivt förändra en plats genom sina verk, antingen för att de tycker att platsen är ful eller tråkig och genom sina estetiska produktioner anser de att de förskönar eller gör platsen mer intressant, eller så kan platsen inspirera till att skapa något som tillför, förändrar eller utvecklar den. Gemensamt för de flesta av mina informanter är att de skapar en relation till platsen innan de gör något.

Z: ”Jag brukar... kolla en vägg på platser där jag är... när jag kommer till en ny stad till exempel så brukar jag inte känna för att måla där alls... för då känner jag inte staden, jag har ingen relation till de olika platserna, väggarna, så då är det mer som att man... lär känna stan först och att det är ens egen stad, att man tillhör en stad. Man kan ju inte komma nånstans och sen... bara ta, liksom inkräkta, liksom att gå in i nåns vardagsrum och börja möblera om. Så det brukar jag inte göra.”

Andra talar om att tillföra platsen något, och att integrera verken med den omgivande miljön.

KP: när jag till exempel gjorde rådjuren, då gör jag klistermärken och affischer och så åker jag ut och tar de platser jag hittar. Men nu när vi gjort sommarstugan och zooet, och i början med fågelholkarna så... som med sommarstugan så såg vi platsen så bestämde vi att vi skulle göra nånting där, vi stod och funderade vad vi skulle göra så då utgick vi från platsen. Samma sak med zooet, och fågelholkarna i början (...) Jag sätter dem alltid på skyltar eller på berg. Jag tycker verkligen att jag tar hänsyn mera till platser nu.

C: tar hänsyn, på vilket sätt menar du?

KP: att (...) jag vill göra någonting som integrerar ganska bra, alltså någonting som... det ska tillföra nåt, än någonting som är bara jag, jag skulle ju lika gärna kunna göra ett stort rådjur på en vägskylt än en fågelholk.

6 ”Den som förstör eller skadar annans egendom, fast eller lös, till men för annans rätt därtill, dömes för skadegörelse till böter eller fängelse i högst ett år.” 12 kap. brottsbalken.

Fågelholk av KP. Foto: Cecilia Andersson 2004.

Denne informants verk uppfattas ofta som politiska statements, och just holkarna har ibland tolkats som att KP kommenterar naturens återkomst till staden, att han ironiserar den urbana miljön, eller att det skulle vara en kritik mot bostadspolitiken i Stockholm. Självpåstår han att det inte finns en medveten tanke om vad verken ska kommunicera. Dock arbetar han och hans ”kollega” AK medvetet utifrån en plats, och de verk de gör får publicitet och stort gensvar.

Gatukonstutövare arbetar som sagt med att förändra och omskapa en plats, en miljö. Verken är förgängliga och just det föränderliga anser de flesta utövare vara ett av gatukonstens kännetecken, och en av dess positiva egenskaper. En plats där någon börjat måla eller klistra kan växa fram och bli synlig. Platsen är inte statisk, utan förändras efter hand; de estetiska produktionerna försvinner, rivs ner, målas över eller tvättas bort. Det finns en inbyggd tidsbegränsning för gatukonstens uttryck. En av mina informanter har uttryckt en önskan om att samma tidsbegränsning skulle gälla för offentliga utsmyckningar, han menar att folk tröttnar och slutar bry sig. Denne utövare började förövrigt sin ”gatukonstkarriär” med att sätta masker på statyer/skulpturer i staden, just av det skälet att han ville att människor skulle se statyerna igen, uppmärksamma dem.

Genom mina samtal och intervjuer med informanter kan jag se ett engagemang för staden, för platser och för rätten att medverka och ta del av det offentliga rummet.

R: ”Det är ju inga äkta gator, det känns när man går där (angående Hammarby sjöstad) att här ska inte jag gå! Konstigt, du vet man bryr sig mycket om sånt där som målare, jag bryr mig sjukt mycket om stan nu. Det känns som om alla, man får koll på hela stan, har koll på vartenda jävla skrymsle! (C:ja, just det) ja, man bryr sig om sin stad, men, mer än andra faktiskt! (...)Det är kanske det man gör som målare, man använder staden! Man bryr sig om staden, man använder sig mycket mer av staden. Många gör ju inte det, de bara går igenom, och tycker att det är jobbigt med nåt nytt kludd där.”

Det finns också ett, det gängse medieperspektivet till trots, ett moraliskt och estetiskt hänsynstagande. En av mina informanter uttryckte det så här:

R: ”ja, det är, alla som målar och så har ju också en sån där moralisk gräns, du vet, taggar vi här? Ska vi? Den där vita väggen låter vi vara. Det finns ju också, men det tror ju inte folk...”

Naturligtvis är det moraliska hänsynstagandet, gränsen för vad en utövare gör tänjbar i jämförelse med den ”vanliga” medborgarens, dock kan engagemanget och deltagandet eller användandet av stadens platser också jämföras med den vanliga medborgarens...

Avslutande ord – konfliktdiskussion

Ett offentligt rum- ett delat rum; delat i två bemärkelser. Ett gemensamt rum, tillgängligt för alla, och ett delat rum med betydelsen avdelat/uppdelat, där fler och fler ytor avgränsas och utesluter de som inte kan betala för sig, där fria möten begränsas, och där platser inte längre är öppna för olika karaktärer utan är predisponerade för konsumtion i första hand.

Staden och gatorna utgör en grogrund för både romantisering och rädsla eller hot, just för de autentiska uttryck man kan finna där genom politiska artikulationer och lågkulturella ytt-ringar. Gatukonsten lever upp till dessa kriterier; den består av autentiska uttryck som står utanför den formella konsten och högkulturen, och den ifrågasätter strukturer både genom symboliskt och reellt motstånd.

Det offentliga rummet, som jag här låtit gestaltas av staden, innefattar en rad konflikter och kamper. Kampen om att få ta plats; det öppna, tillgängliga rummet kontra det privatiserade. Kampen om de estetiska uttrycken; arkitekturen och dess användning och inte minst reklamens dominans. Generationskampen som även den står för *vem* som får hävda anspråk på stadens rum, och *när*. Och slutligen inte minst konflikten vad gäller det så kallade klottret. Denna konflikt, som i medierna kan anta orimliga proportioner, markerar de låsta positioner från vilka kontrahenterna agerar. Å ena sidan utövarna som envetet biter sig fast på gatorna i staden och i dess utkanter. Genom estetisk produktion på egna premisser, med pennor, sprayburkar, affischer, klistermärken och olika objekt tar man stadens rum i anspråk. Å andra sidan regeringen, SL, Connex, Stockholms gatu- och fastighetskontor som hårdnackat hävdar att gatukonst står för förfulning och skadegörelse och försöker bekämpa den med nolltolerans och hårdare lagar. Med denna artikel synliggör jag ett perspektiv som redogör för var och varför gatukonst kan uppstå, jag poängterar vikten av ett tillgängligt offentligt rum. Gatukonsten artikulerar kampen om det offentliga rummet genom sin beskaffenhet som motkraft och ifrågasätter det offentliga rummets konstruktion – arkitektoniskt, estetiskt och funktionellt. Utövarna ger med sina alster en kommentar till användandet av staden, genom delta-gande på och anspråkshävdande av stadens platser.

Referenser

- Stadsmiljörådet. Boverket (2003): *Agenda för staden* Karlskrona.
- Becker, Bjurström, Fornäs, Ganetz (2001): *Passager Medier och kultur i ett köpcentrum*, Nya Doxa, Nora.
- Becker, Bjurström, Fornäs, Ganetz (2002): *Medier och människor i konsumtionsrummet*, Nya Doxa, Nora.
- Borden (2001): *Skateboarding, space and the city. Architecture and the body*. Oxford: Berg.
- Cresswell, Tim, "Night Discourse", i Fyfe R Nicholas (ed) (1998) *Images of the street, planning identity and control in public space*, Routledge, London.
- Crouch, David "The street in making of popular geographical knowledge" i Fyfe R Nicholas (ed) (1998) *Images of the street, planning identity and control in public space*, Routledge, London.
- Gabrielsson, Catharina (2001): "Stockholms platser – inte för barn i alla fall" i *Barn i stan? Om barns tillgång till stadsbygden*. Stockholm: stadsmiljörådet. Boverket.
- Habermas, Jürgen (2003): *Borgerlig offentlighet*, Arkiv förlag, Lund.
- Jackson, Peter (1998): "Domesticating the street- the contested spaces of the high street and the mall", i Fyfe R Nicholas (ed) (1998): *Images of the street, planning identity and control in public space*, Routledge, London.
- Jacobson, S. (1996): *Den spraymålade bilden. Graffitimåleriet som bildform, konströrelse och läroprocess*. Aerosol Art Archives, Lund.
- Klein, Naomi (2002): *No Logo*, Ordfront, Stockholm.
- Lieberg, Mats (1992): *Att ta staden i besittning. Om ungas rum och rörelser i offentlig miljö*. Lund.
- Liedman, Sven-eric *Ett oändligt äventyr Om människans kunskaper* Albert Bonniers Förlag, Falun.
- Olsson, Sören (1998): *Det offentliga stadslivets förändringar, centrum för byggnadskultur i västra Sverige* Chalmers tekniska högskola- Göteborgs universitet.
- Svanström, Yvonne (2000): *Policing Public Women The regulation of Prostitution in Stockholm 1812-1880* Atlas Akademi, Stockholm.

Övrigt

- BRÅ (2005) idéskrift nr 15 "Klotterförebyggande åtgärder - En idéskrift om att tänka parallellt" "Öppet samtal", Färgfabriken, Stockholm 2004-09.
- Intervjuer av Cecilia Andersson med informanter, R, KP, DPK och Z under våren och hösten 2004.